

בגדי המלך הישנים

הגילוי ששוב נשבה השלטון הישראלי בקונספציה מסוכנת, חמישים שנה אחרי הפתעת מלחמת יום הכיפורים, מחדד את הוויכוח הנושן על ההכרח בקציבת כהונתו של ראש ממשלת ישראל. למרות שישנם גם טיעונים נכוחים נגד המהלך, נדמה שהצורך ברענון המחשבה, המערכות והתפיסות בכל התחומים, מטה את הכף בעד מהלך של קציבת כהונה. גם במישור המשפטי למדנו על בשרנו שכוח מתמשך עלול להשחית.

ד"ר אבינועם מגן

מכאן ואילך יצבור גופו האתלטי עוד ועוד שכבות שומן בדמות מחויבויות ואילוצים שיקטינו בהתמדה את היחס בין הרצון לבין היכולת. המשקולת הכבדה ביותר על צווארו של ראש הממשלה החדש היא הבחירות הבאות. במקרה הטוב, עין אחת מתמקדת בקדנציה הנוכחית והעין השנייה עסוקה בהתמודדות על הקדנציה הבאה ("העין השביעית" אולי תחקור אחר כך כיצד הסברה מתוחכמת החליפה את מקומה של העשייה).

היחס בין הגשמת המצע האידיאולוגי שהובטח לבוחר לבין הישרדות פוליטית משתנה במהירות. אם בקדנציה הראשונה נדרשו השותפים הקואליציוניים לקבל על עצמם את קווי היסוד של ראש הממשלה כדי להצטרף לממשלה, הרי ברבות הימים יאלץ ראש הממשלה לקבל את קווי היסוד של השותפות הקואליציוניות תוך ויתור על מצעו, כדי לשרוד בשלטון.

בארצות הברית כהונת הנשיא מוגבלת לשתי קדנציות. אל הקדנציה הראשונה הוא מגיע קל כנשר וחופשי ממגבלות. הקדנציה השנייה היא גם הקדנציה האחרונה, הוא לא עסוק בבחירות הבאות, והוא יודע שזו ההזדמנות האחרונה שלו להגשים את משנתו. מה שלא ייעשה בשתי קדנציות, כנראה שכבר לא ייעשה לעולם.

במישור המשפטי לורד אקטון כבר אמר שכוח נוטה להשחית. הפיתויים והלחצים שעומדים בפני ראש ממשלה בישראל עשויים, חלילה, להסיט אותו מדרך הישר. חקירה נגד ראש ממשלה, וקל וחומר – העמדת ראש ממשלה לדין בעודו מכהן, מטלטלת את המדינה ופוגעת קשות בתפקודה. במקרים כאלה אפשר לזהות שתי קריאות דומיננטיות. קריאה אחת היא למעשה האשמה של גופי התביעה בניסיון

מ טאטא חדש לא מתעלם מגרגרי אבק זעירים בפינות החדה. ברבות השנים רגישותו פוחתת, אדישותו גוברת, ואבק שפעם היה מדיר שינה מעיניו כבר לא טורד את מנוחתו. הוא שבוי בקונספציה.

אירוועי ה-7 באוקטובר ומה שקדם להם הציפו טעם נוסף לחיוניות של הגבלת כהונת בכירי השלטון, ובראשם – ראש הממשלה. הדיון סביב הגבלת כהונת ראש ממשלה בישראל עולה לכותרות מעת לעת. אפשר לזהות כמה טיעונים קלאסיים בעד ונגד קציבת הכהונה.

מועמד מתמודד לתפקידי הנהגה כשהוא חדור אידיאולוגיה ואמתמחתו גדושה בתוכניות שאותן גיבש במהלך השנים. מייד עם היבחרו של מועמד, ובלי רגע אחד של חסד, חזונו ותוכניותיו מתנגשים חזיתית עם המציאות המגבילה. רעיונות שבזמן כתיבת המצע נראו פשוטים ליישום נתקלים במגבלות תקציביות, במחויבות

בארה"ב כהונת הנשיא מוגבלת לשתי קדנציות. אל הקדנציה הראשונה הוא מגיע קל כנשר וחופשי ממגבלות. בקדנציה השנייה הוא יודע שזו ההזדמנות האחרונה שלו להגשים את משנתו.

קואליציונית, בקבוצות לחץ, בדרישות החוק ובמשתנים נוספים. הללו נערמים כמשא כבד על גב הרעיון ושוחקים אותו. בסופו של יום, יישום של חלק קטן מרעיון גדול הוא הישג עצום. דברים שרואים מעמדת המועמד לא רואים מלשכת ראש הממשלה. וכל זאת מייד לאחר היבחרו של ראש הממשלה, כשהוא בשיא הכושר להגשים את חזונו.

ראש הממשלה המנוח דוד בן גוריון ורעייתו פולה חולפים על פני בניין עיריית תל אביב בדרכם הביתה, עם חזרתם מביקור בארה"ב (לע"מ / הנס פין)

התמודדות בבחירות במטרה לדחות את המשפט או להגיע אליו מכיסא ראש הממשלה שעשוי להניב הסדר טיעון מקל, ולא עוד חשש מטריד על אודות מה שבאמת עומד מאחורי כל החלטה של ראש הממשלה.

עצי אורן משירים מחטים שמונעים גידול של צמחים אחרים סביבם. לראש ממשלה שהחוק מאפשר לו לכהן ללא הגבלה, אין מוטיבציה לטפח צעירים מוכשרים שיוכלו להמשיך את דרכו. להפך, צעירים מביטחים נתפסים כאיום וכתחרות, הם מסומנים כיריבים וכנפיהם מקוצצות. הדעת נותנת שמנהיג שכהונתו קצובה יפעל לקידום דור חדש של מנהיגות בלי חשש מתחרות.

אין חכם כבעל ניסיון. מול נימוקים אלה בעד הגבלת כהונה, יש כמובן טיעוני נגד. הטיעון המרכזי של מתנגדי קציבת הכהונה הוא הניסיון המצטבר. ראש ממשלה בישראל

להדיח ראש ממשלה מכהן באמצעות הגשת כתב אישום נגדו. הקריאה השנייה שנשמעת היא לדחות את משפטו של ראש הממשלה כך שיתנהל לאחר סיום כהונתו. קריאה זו, האחרונה, נגועה בקורטוב של היתממות, שכן דחיית המשפט עד לתום כהונת ראש הממשלה – כמוה כדחייה ללא מועד נקוב. יתרה מזאת, ראש ממשלה שיודע כי בתום כהונתו מצפה לו כיסא הנאשמים ולא כורסה מפנקת, יעשה כל שלאל ידו להחזיק עוד ועוד במושכות השלטון, ולא רק כדי להגשים את חזונו.

הגבלת כהונת ראש ממשלה לשתי קדנציות עשויה לתת מענה לפחות לשתי הקריאות הללו. לא עוד טענות להדחה באמצעות כתב אישום (טענות שנשמעות לרוב מפי ראש הממשלה עצמו), לא עוד שיבוש פעילות הממשלה בשל הצורך לנהל גם משפט וגם מדינה בו זמנית, לא עוד

הראשונות שייללו בתחילת המלחמה, כמו באלו המאוחרות יותר?! העובדה שפיקוד העורף טרח לחזור ולהדגיש את חשיבות מילוי ההנחיות, מלמדת כי כולנו נשבינו בקונספציה במידת מה.

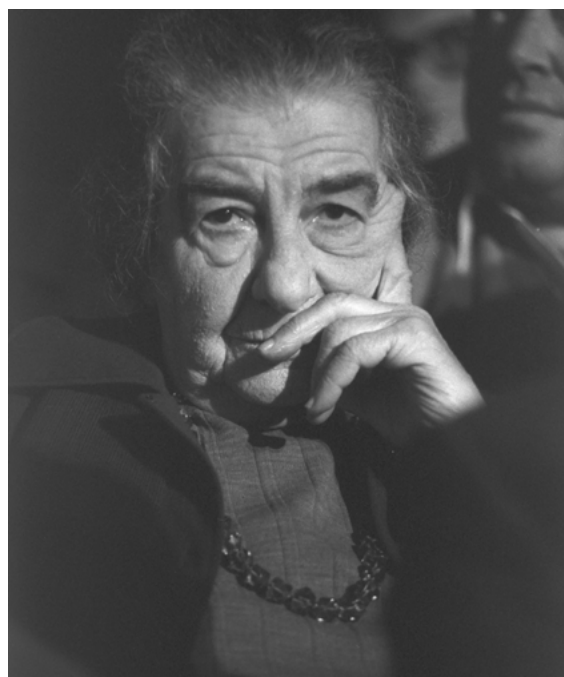
מי שסבור שתיאור זה הוא פשטני, ולפחות לא מספק – צודק לחלוטין. מנגנון ההסתמכות על העובדות המוכרות אינו חזות הכול. אם יופיע מולנו אדם וסכין בידו, האזעקה תישמע מתוך המוח, אשר יורה לנו לעזוב הכול ולטפל בסכנה המיידית. אזעקה דומה צריכה להישמע במוחם של ראש הממשלה, שר הביטחון, הרמטכ"ל ועד לאחרון החיילים. האזעקה שבראשם צריכה להיות כמו האזעקה של אמא ששומעת שילדיה בסכנה. אם כן, מדוע זה לא קורה? כאמור, ההסבר בדבר הצורך במסד אקסיומות שאינן דורשות בדיקה, אינו מספק. יש שתי תופעות פסיכולוגיות הכרחיות. התופעה האחת קשורה להתייחסות האנושית למידע שסותר את עמדתנו. מחקרים רבים מלמדים כי בני אדם מוצאים דרכים יצירתיות להתמודד עם נתונים שאינם נוחים להם. מחקרים אלה כללו ניסויים שבהם הוצגו לנסיין מסוים שתי קבוצות נתונים – אחת המתיישבת עם דעותיו ואחת שסותרת אותן. למשל, לאדם שתומך בחלוקת נשק

זקוק לקדנציה אחת לפחות כדי ללמוד את רזי התפקיד. רק בקדנציה השנייה הוא כבר בשל ליישם את חזונו. עם זאת, לרוב, ראש ממשלה בישראל לא צונח אל המערכת הפוליטית משום מקום, יש לו בדרך כלל ניסיון כחבר כנסת, כשר או כסגן ראש ממשלה.

טיעון נוסף של מתנגדי קציבת הכהונה הוא טיעון הקשור בחופש העיסוק ובזכות לבחור ולהיבחר. לטענתם, הגבלת כהונה שוללת מהציבור את הזכות לבחור ומהמועמד את הזכות להיבחר. מגבלה זו אף פוגעת בחופש העיסוק של המועמד המבקש לכהן בתפקיד ראש ממשלה.

קיבעון מחשבתי הוא מנגנון הישרדות

אירועי ה-7 באוקטובר הציפו טעם נוסף לקציבת כהונת ראש ממשלה. מלחמת חרבות ברזל היא הפעם השנייה שבה מדינת ישראל הלכה שבי אחרי קונספציה. המדינה נתפסה לעיוורון כרוני ביחס לכל תמרור אזהרה חמור ככל שיהיה. קיבעון מחשבתי הוא מנגנון טבעי, ואף חיוני, שבלעדיו אי אפשר לנהל שגרת חיים. תארו לעצמכם שבכל פעם שמישהו היה מספר לנו שבמרכז העיר מסתובב פיל צבעוני ושר שירים של שלמה ארצי, היינו חוטפים מצלמה ורצים אל מקום האירוע. מי מתושבי מרכז הארץ התנהג באזעקות

מימין: ראש הממשלה גולדה מאיר ז"ל (לע"מ / יעקב סער); למעלה משמאל: ראש הממשלה המנוח יצחק שמיר, לימינו שר הדתות זבולון המר ז"ל (לע"מ / אילון מגי); למטה משמאל: ראש הממשלה בנימין נתניהו ולימינו הרב עובדיה יוסף ז"ל (לע"מ / משה מילנר)

ראש הממשלה לשעבר אהוד ברק, וברקע תמונתו של ראש הממשלה יצחק רבין ד"ר (לע"מ / אבי אחיו)

קציבת כהונה היא אמצעי לצמצום ההישבות בקונספציה. היא מרעננת מערכות, מרעננת תפיסות ומתחילה מבראשית בלי משא כבד ומגביל על הגב. מטאטא חדש הוא מטאטא טוב

לציבור הוצג מחקר אחד שמחזק את עמדתו ומחקר אחר שסותר אותה.

הנסיינים מצאו דרכים יצירתיות להתעלם מהנתונים שלא היו נוחים להם. הם מצאו פגמים במתודולוגיה של המחקר, קראו אותו בדילוגים או העלו נימוקים חדשים על מנת לסתור את תוכנו. בניגוד למצופה, תופעה זו התגברה כאשר תשובותיו של הנסיין השפיעו על הגמול שאותו הוא צפוי לקבל אם ישיב נכונה. הנסיינים התעקשו שלא לשנות את דעתם גם נוכח נתונים חד־משמעיים, ולמרות שגורלם הכלכלי תלוי ביכולתם להסיק את המסקנות הנכונות.

מצאנו אפוא כי כאשר אדם מחזיק בדעה מסוימת, ובמיוחד כאשר הוא תלוי בה או שנוח לו להאמין בה, הוא צפוי לפתח עיוורון כלפי כל נתון שסותר את תפיסתו. זו בדיוק הסיבה לכך ששום נתון שנציג למאמין, לאוהד כדורגל, לחבר מפלגה או לראש ממשלה, לא יביא לשינוי ביחסו כלפי קבוצת הכדורגל, כלפי המפלגה, כלפי רבו הצדיק או כלפי הקונספציה.

התופעה השנייה שמחזקת את העיוורון היא תופעת ההידמות. אנשים נוטים לאמץ את תפיסות הקבוצה שאליה הם משתייכים. אם בקבוצה יש גם מי שחוזר על מנטרות ששמע במטרה לרצות את הממונים עליו, הרי התפיסות השגויות עשויות להתחזק ולהתקבע עוד יותר.

בהתאם לכך אפשר להניח שהמלך העירום אכן האמין לכל מי שסיפר לו עד כמה בגדיו הדורים. הוא לא שמע כלל את האמת גם אם היה מי שצעק אותה. הקהל שצפה במלך הזדהה עם קריאות ההמון, ורק התצפיתנית הקטנה שטרם נשבתה בקונספציה זעקה את האמת, אך בניגוד לילד בסיפור – קולה לא נשמע. היה קל מדי לבטל את דבריה.

ישאל השואל: מה למנגנונים פסיכולוגיים ולהגבלת כהונת ראש ממשלה? ובכן, במהלך כהונתו של ראש ממשלה הוא מעמיק על גבו התחייבויות רבות. ההתחייבויות הגדולה ביותר והנטל הקשה ביותר הם להראות לציבור עד כמה מדיניותו נכונה ועד כמה מתוקים הם פירות הפרדסים שהוא נטע במשך שנות כהונתו.

בהינתן שבאפשרותו להמשיך ולהיבחר שוב ושוב, עליו להוכיח עד כמה מוצלחים ונכונים מעשיו. ככל שהכהונה

ארוכה יותר, ניטעים פרדסים רבים יותר ויש לשווק את מתיקות כולם.

המוטיבציה עולה כאשר ראש ממשלה חשוד בעבירות שחיתות. ראש ממשלה כזה כבר לא מונע רק מהגזר – הרצון להיבחר שוב, אלא גם מהמקל – בית האסורים. אין שיעור למידת אחיזתו בקונספציה ולעיוורונו כלפי הנתונים. ראש ממשלה כזה לא יכול בשום אופן להאמין כי הוא אחראי לתפוז שמתיקותו מוטלת בספק, בוודאי שלא לתפוז דם. הוא לעולם לא יקבל אחריות. הוא ימצא הסברים יצירתיים להוכחת העדר אחריות, כפי שמצא הסברים להתעלמות מצלצול הפעמונים.

קציבת כהונה היא אמצעי לצמצום ההישבות בקונספציה. היא מרעננת מערכות, מרעננת תפיסות, ומתחילה מבראשית בלי משא כבד ומגביל על הגב. המערכות הכפופות לראש הממשלה עשויות לחשוש פחות לזמזם לחן השונה קצת מזה שעליו מורה המנצח.

מטאטא חדש הוא מטאטא טוב. הוא לא מפספס אף פירור של אבק בפירות החדר, הוא לא מתרגל ללכלוך, הוא לא ישן טוב בלילה, הוא עומד על המשמר, הוא בודק את עצמו ואת סביבתו מחדש, הוא לומד כיצד לנקות היטב, אך הוא לא שבוי בקונספציה. ■

עו"ד ד"ר אבינועם מגן הוא דוקטור למשפטים, מרצה למשפט חוקתי ומנהלי ושלטון מקומי.